

det er selvfølgelig ikke så meget videnskabens som institutionernes historie, der her skal skildres. Alligevel kan det kun vække undren, at et så vigtigt afsnit i fakultetets historie som O. Bangs »storhedstid« (»excellencen i det grå hus«) skal søges under intern medicin, så meget mere beklageligt, som henvisninger fra afsnit til afsnit ganske savnes, hvorfor man alene har personregisteret til hjælp (og her er de to Howitz'er uhjælpeligt blandet sammen).

Troels Dahlerup

Danmarks arkitektur. Red.: Hakon Lund. (Gyldendal). – Lisbet Balslev Jørgensen: *Enfamiliehuset.* (1979). 211 s. – Jørgen Sestoft: *Arbejdets bygninger.* (1979). 199 s. – Sys Hartmann og Villads Villadsen: *Byens huse – byens plan* (1979). 206 s. – Peter Brogaard, Hakon Lund og Hans Edvard Nørregård-Nielsen: *Landbrugets huse.* (1980). 200 s. – Lisbet Balslev Jørgensen, Hakon Lund og Hans Edvard Nørregård-Nielsen: *Magtens bolig.* (1980). 200 s. – Hugo Johansen og Claus M. Smidt: *Kirkens huse.* (1981). 228 s.

Den nye arkitekturhistorie »Danmarks arkitektur« adskiller sig på flere punkter fra tidligere fremstillinger med samme emnefelt. Især er der grund til at nævne den ombrydning af stoffet, der har fundet sted, således at bestemte bygningskategorier følges op i deres udviklingshistorie i en tematisk disponering i seks bind. Dernæst er der også nyorientering gennem en mere horisontal anskuelsesmåde ved udvælgelsen af det behandlede byggeri. Som værkets redaktør Hakon Lund anfører det i forordet til de enkelte bind, »får herregårdene ikke lov til at brede sig utilbørligt«. Det er en frugtbar bredde

i interessen, der markeres hermed, og denne afhierarkisering af, hvad der er værdigt til optagelse i en arkitekturhistorie, har afgørende sat præg på værket som helhed. Det er en decideret force, at meget byggeri, der ikke er 'arkitektur' i strikt forstand, er blevet så kvalificeret behandlet, som det er tilfældet her.

Det er oplagt, at disse to nye synsvinkler har rejst en række komplicerede spørgsmål, hvad angår afgrænsning og disponering. Ikke alle af disse problemer er blevet løst lige tilfredsstillende, hvilket bl.a. den problematiske udskillelse af kirkebyggeriet, herregårdene o.a. fra temaet »magtens bolig« vidner om. Endvidere kunne byggeriets byplanhistoriske sammenhæng have haft en højere prioritet. Netop p.g.a. de snit, som lægges ind i stoffet, kunne byggeriets byhistoriske dimensioner i større udstrækning have været tilgodeset gennem en knudepunkts-fremstilling, der i historiske eksemplifikationer anskuede bygningskategorierne i et tværgående perspektiv, satte dem i forhold til udviklingsmønstre inden for bystrukturerne og dermed angav deres sociale og kulturhistoriske rum. Hermed være ikke sagt, at denne tilgangsvinkel ud fra urbaniseringsforholdene er fraværende i værket; men den mangler som den akse, hvorom hovedlinierne kunne have været trukket op. Særlig iøjnefaldende er det ved den ufyldstgørende gennemgang, der bliver efterkrigstiden til del. Anskuet under ét er det en ret summarisk behandling, som værket giver af denne periode. Her mærkes flere steder et mere pligtbetonet ønske om afrunding op til i dag mere end engagement i det nutidige stof og i forlængelse heraf usikkerheden på, hvilken position, der skal tales ud fra.

Er det forhold som disse, der har spillet ind, når Lisbet Balslev Jørgen-

sen i *Enfamiliehuset* har undladt at give et signalement af parcelhusets forstadskultur, der favoriseret af efterkrigstidens statslige og socialdemokratiske boligpolitik skød frem med højkonjunktorens velfærdssamfund? Der savnes en pejling af denne nutidige og masseudbredte lykkeforestilling om »det jordiske paradys« – den overgribende tematik, der præsenteres i indgangsafsnittet, og som med diskret præcision anslås gennem den i øvrigt meget kompetente og vitale fremstilling af emnet. De historiske yderpunkter er landstedet i 1700-tallet og tæt-lavt boligbyggeri samt eksklusive sommerhuse fra de sidste årtier. Herimellem er der bl.a. kapitler om »Vejen til det danske hus«, »Arbejderboligen«, »Stil og form omkring 1900« samt om funktionalismen, såvel den internationale stil som den danske »funktionelle tradition«.

En meget grundlæggende indsats inden for sit emne har Jørgen Sestoft gjort i *Arbejdets bygninger*. Med stort overblik over et felt, der indtil denne bog har haft en temmelig løs kontur i forskningen, gives en storartet fremstilling af udviklingen inden for ikke kun produktionens byggeri, men også cirkulationens med dens markeds- og transitfunktioner. Stoffet er veldisponeret og her er der blevet plads til en fyldig gennemgang af forandringerne omkring den anden industrielle revolution, der inden for Sestofts område bl.a. affødte flandscape-profilen i de nye industriområders horisontalplaner og i cirkulationsfærens terminalbygninger. Sestofts 'tredimensionelle' træfsikkerhed i arkitekturkarakteristik og i sammenfatning af udviklingsforløb beror på en frugtbar treenighed af arkitekt-faglig baggrund, omfattende viden om de samfundsmæssige forhold og almen interesse for teoridannelse.

I *Byens huse – byens plan* har Villads

Villadsen måttet begrænse sig til ca. 40 sider i sin behandling af »Byens plan« fra o. 800 til 1970'erne med bl.a. planlovreformen. På disse for snævre præmisser er det en udmærket oversigt, der sine steder nødvendigvis må blive ret forkortende og dermed også komme i en uheldig halvisolering position i forhold til arkitekturhistoriens stof i det hele taget. »Byens huse« er hovedsagelig blevet københavnske huse. Som sådan er det en meget kyndig og praktisk indføring i arkitekturen i 'landets største provinsby'. Selv om Sys Hartmann i sit forord vil rimeliggøre denne skævhed ved henvisning til de arkitekturhistoriske forhold, er der alligevel en klar tendens til forfordeling, der burde have været undgået i en ny-anlagt arkitekturhistorie som denne.

Landbrugets huse er ligeledes disponeret i to dele. Peter Brogaard giver i sit afsnit »Gårde og huse« et indgående bebyggelseshistorisk omrids fra oldtiden og frem til efterkrigstidens mekanisering og strukturrationalisering inden for landbruget. Her er der især grund til at fremhæve, at de sidste halvandet hundrede års udvikling, hvor »Planlægning erstatter tradition«, med denne fremstilling i realiteten for første gang er blevet genstand for en samlet behandling, som er nutidssvarende og materialistisk i sin metodiske tilgang. Nørregaard-Nielsen og Hakon Lund tager sig af »Herregårdene«, bogens anden del, hvori der suverænt redegøres for disse repræsentative magtboligers typologiske og stilmæssige forandringer fra middelalderens bispeborge og herremændenes gårde og frem til 1800-tallets sidste årtier med præcis inddragelse af deres økonomisk-politiske sammenhæng.

Magtens bolig er i emneafgrænsningen bestemt ikke friktionsløs i forhold til de øvrige bind. Temaet, der anslås, er spændende, men forbliver samtidig

for ubestemt. Byggeri, der også er 'magtens bolig', behandles i flere af de andre bind, og 'boliger', som ud fra værkets disponering indiskutabelt har deres plads her, tages overhovedet ikke op, det gælder bl.a. strafformernes monumenter med eksempelvis statsfængslerne i Horsens og Vridsløse. Utilsigtet viser *Magtens bolig* således problemerne ved et sådant nystrukturerende arkitekturhistorisk projekt og nogle af de vanskeligheder, der rejser sig for en kunsthistorisk arkitekturforskning, der er på vej ud af elfenbenstårnets 'afmagtsbolig', men samtidig er usikker på, hvor den føler sig mest 'hjemme'. I dette bind har opbruddet på den anden side bevirket mange nye og associationsbefordrende åbninger i behandlingen af stoffet, hvori der blotlægges sammenhænge mellem eksempler fra de forskellige perioder. Med de forskydninger, som den tematiske struktur har impliceret, har Nørregaard-Nielsen varetaget tiden frem til midten af 1700-tallet, Balslev Jørgensen kultur- og uddannelsesområdet fra 1400-tallet til i dag, og Hakon Lund behandler herimellem »Kongens og statens bolig« samt borgermagtens ytringsformer med bl.a. rådhusbyggeri, hospitaler og »Penge-nes magt«.

I det afsluttende bind om *Kirkens huse* har Hugo Johansen varetaget fremstillingen af tiden frem til enevælden, og Claus M. Smidt perioderne frem til nutiden. Bredest i sin tilgang er Johansen, der formidler nyere danske forskningsresultater inden for sit emne og samtidig trækker givtigt på udenlandske idedannelser hvad angår ikonografisk-ikonologisk tolkning af det middelalderlige kirkebyggeri, som det især sker i afsnittet »Kirkens huse som religiøse symboler«. I det hele taget er Hugo Johansens del et af de tungtvæjende og profilsættende bidrag i vær-

ket, og det dækker et behov for en nyfremstilling af området, der rækker et godt stykke ud over opdaterede udgaver af antikvarianismen. Claus M. Smidts del af bindet er derimod mere en førstegangs fremstilling. Den er sikker i sin selektion af monumenter og har derigennem en vigtig funktion som introduktion specielt i forhold til de senere perioder. Med nogle »sociologiske« udsyn forbliver det dog langt hen kirkebyggeri sat på en stilhistorisk snor, sine steder parret med en flad aristokratisme over for »forloren romantik« hos kirkebrugere og en ureflekteret panegyriske monumentkarakteristik.

Som helhed opfylder »Danmarks arkitektur« imidlertid til fulde sin dobbelte intention om at være såvel »et nyttigt arbejdsredskab« for fagfolk som »almen oplysning«. De bredt anlagte udvælgelseskriterier og værkets bogmæssige tilrettelæggelse, varetaget dygtigt og originalt af Axel Surland, må afgjort virke interessestimulerende. I formen signalerer bøgerne overskuelighed og lettilgængelighed og er heri i overensstemmelse med den sproglige ligefremhed, der præger værket som helhed. Også de talrige illustrationer, der tæller mange nye optagelser og forfriskende nyvalg blandt andet materiale, tegner dette billede.

Den ekspanderende interesse for arkitekturens samfundsmæssige symbolfunktioner og rummenes betydning som socialisationsfaktor, der i de senere år har vist sig i pædagogiske sammenhænge på forskellige niveauer uden for de mere snævert faglige kredse, har med værket fået et arkitekturhistorisk stof fremlagt i et tilsnit, som befordrer både tilegnelsen og formidlingen. Samtidig foreligger der hermed for fagfolk en dansk arkitekturhistorie, som i forhold til tidligere oversigtsværker opererer inden for langt videre

samfundsmæssige forklaringsrammer. Bl.a. herved er »Danmarks arkitektur« en ansporende kvalificering af den danske arkitekturforskning, og den kritik, der i en mere indgående diskussion kan rettes mod værket på forskellige fronter, forbliver i det pedantiske, hvis ikke den meget værdifulde indsats, som ligger i udarbejdelsen, samtidig fremholdes. Sindelaget, der ytrer sig i »Danmarks arkitektur« er dialogorienteret på humanistisk-demokratisk grundlag. Samtidig med, at det er et 'værk', er det grund- og brugsbøger. – Det var på tide, de blev skrevet.

Lars Dybdahl

Bernhard Linder: *Slotte, herregårde og palæer i Danmark*. (Thorsgaard, Frederikssund, 1980). 463 sider, indb., ill.

Der har i de senere år vist sig flere tegn på en voksende almeninteresse for de meget store kulturhistoriske værdier, som de danske herregårde rummer, i øvrigt også bedømt efter en international målestok. Der er derfor nok et marked for en 'fører' i herregårde m.v. som den foreliggende. Bogens hovedafsnit giver kortfattede og præcise data for de enkelte ejendomme opstillet alfabetisk; man kunne dog her have ønsket sig oplyst den seneste vurdering til ejendomsskyld, og hvor der forefindes en god monografi, kunne den have været nævnt, men af en eller anden grund er alt, hvad der hedder litteraturhenvisninger udeladt. Desuden er der en række praktiske og nyttige oversigter over godsejerslægter, bygherrer og bygmestre, navneskifter, fredninger, besøgsforhold m.v. Det er en anelig stofmængde, som selvfølgelig ikke kan være fejlfri – lad mig fra s. 159 nævne, at Ø Kloster ikke har noget med Ørbækklunde at gøre, det skal naturligvis være Oksholm, og at Vitskøls latinise-

rede navn er Vitæ Schola. Her og der kan man også være uenig i det udvalg, der er foretaget, men der er lagt et solidt arbejde i disse afsnit. En mængde billeder er fotograferet af forfatteren selv, de fleste gode trods det meget lille format.

Derimod kan der fra historikerens synsvinkel være god grund til at se lidt nærmere på bogens første fjerdedel, som er brugt til en gennemgang af adels- og godshistorien foruden landbrugs- og kulturhistorien. Dette afsnit er præget af for unuancerede og bastante synspunkter. Et par eksempler vil vise, hvad der menes. Det hedder et sted: »Der skete i øvrigt en del på landbrugsfronten i 1700årene, bl.a. stavnsbåndets ophævelse (1788)«, og om stavnsbåndet oplyses det senere, at »med denne nye form for voredskab var bønderne igen en slags slaver, som herremænd og ridefogeder kunne behandle næsten efter forgodtbefindende«. Det stemmer smukt overens med, at stavnsbåndet andetsteds kaldes en dansk form for livegenskab, mens hals- og håndsret i et lille vedføjlet historisk leksikon defineres som herremændens ret til at fængsle, dømme og straffe undergivne bønder. Forfatteren har haft de bedste intentioner og tydeligvis dyb personlig interesse for emnet, men historie er et fag som andre, og forfatteren, som ikke er historiker, burde have konsulteret sagkundskaben. Noget tyder på, at denne første del af værket er hastværksarbejde, for desværre er teksten her behæftet med alt for mange trykfejl og manglende sproglig gennemarbejdning.

Lad mig nævne en helt anden sag. Det forekommer mig, at forfatteren kommer lidt vel hurtigt om ved de problemer, der i dag er forbundet med at bevare de store bygninger. For et par år siden besøgte jeg Østergård i Nordalling, som er en herregård af overor-